

สังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท Saṃsāra in Theravada Buddhist Philosophy

พระปลัดธนา อคฺคธมฺโม (พิมพารัตน์)* พระครูวินัยธรเจริญ ทนตจิตฺโต (คางคำ)*
Phrapalad Thana Aggadhammo (Pimparat)* Phrakruwinaitorn Charoen Thantachitto*
คณะศาสนาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*
Faculty of Religion and Philosophy Mahamakut Buddhist University*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกเป็นหลัก หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วย จากการศึกษาพบว่า สังสารวัฏ คือ วัฏวนแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลาย ไม่สามารถกำหนดรู้กรอบเวลาที่แน่นอน มีอวิชชาและตัณหาเป็นสาเหตุของการหมุนวนในกระแสของการเกิดและตาย สัตว์ทั้งหลายจึงถูกขับเคลื่อนโดยอวิชชาและตัณหาดำเนินเรื่อยไปโดยไม่มีจุดตั้งต้นและจุดสิ้นสุด ตราบเท่าที่อวิชชาและตัณหายังไม่ถูกทำลายให้หมดสิ้นไปและความไม่รู้ใน ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นเหตุทำให้พระองค์และพระสาวกต้องท่องเที่ยวเร่ร่อนในสังสารวัฏตลอดกาลยาวนาน มาจากเหตุคือความไม่รู้ริยสัจ 4 นั้นเอง

การตัดวงจรของสังสารวัฏนั้นตัดได้ 3 วิธี คือ 1) การตัดด้วยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา 2) การตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ 4 คือ รู้หลักทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และ 3) การตัดวงจรของสังสารวัฏด้วยการเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน

คำสำคัญ : สังสารวัฏ, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This academic article aims to study Saṃsāra according to the perspective of Theravada Buddhism. By mainly studying information from the Tripitaka related books and research from the study, it was found that Saṃsāra was a cycle of death and death. Not appearing at the beginning and the end unable to know the exact time frame there is ignorance and lust as the cause of the whirlpools in the currents of birth and death. Beasts are driven by ignorance and lust, and they continue without a beginning and an end. As long as ignorance and lust have not been completely destroyed. And the ignorance in the Suffering of Somuthai Nirothamkha causes him and his disciples to wander forever in Saṃsāra because of the ignorance of the Four Noble Truths.

The intersection of Saṃsāra can be cut in 3 ways: 1) Trisikha cutting, meditation and wisdom, 2) Saṃsāra's intersection according to the Four Noble Truths, the suffering principle

Received: 2020-11-19; Revised: 2020-12-06 ; Accepted: 2020-12-10

of Saṃsāra, Nirodamkha, and 3) the intersection of Saṃsāra as well. There are two kinds of meditation practice, meditation and meditation.

Keywords: Saṃsāra, Theravada Buddhist Philosophy

1. บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกผู้ยังมีกิเลสกล่าวคือ トラบไตที่ยังเป็นปุถุชนคนมีกิเลสหนาก็ย่อมมีโอกาสทำกรรมชั่วบ้าง กรรมดีบ้าง ชีวิตก็จะเวียนว่ายตายเกิดและรับผลแห่งการกระทำของตนในสังสารวัฏ เพราะสังสารวัฏไม่มีที่สิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกดังกล่าวมานี้ จะสิ้นสุดก็ต่อเมื่อได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ทั้งนี้ พระอรหันต์ในบั้นปลายของชีวิตก็จะเข้าถึงพระนิพพานสิ้นภพชาติไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีก สังสารวัฏตามคติของพุทธปรัชญานั้นยาวนานไม่มีที่สิ้นสุด ยากที่จะกำหนดได้ มีกิเลสตัณหาเป็นเครื่องชักนำ ข้อนี้เห็นได้จากปฐมโพธิ์ตถุในเหตุการณ์คราวเมื่อตรัสรู้ พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทานด้วยความเบิกบานพระหฤทัย ณ ควงไม้โพธิ์พฤษ์ว่า เราตามหานายช่างผู้สร้างเรือน เมื่อไม่พบจึงท่องเที่ยวไปในสงสารเป็นอนเนกชาติ เพราะการเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก ซีโครงทุกซี่ของท่านเราหักแล้ว ยอดเรือนเราก็อ้อแล้ว จิตของเราถึงธรรม ปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว (ขุ.ธ., 25/153/80)

พุทธอุทานนี้แสดงให้เห็นว่าสังสารวัฏนั้นยาวนานจนไม่อาจกำหนดได้ พระพุทธองค์ทรงตัดขาดแล้วด้วยพระสัมมาสัมโพธิญาณ ส่วนเหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาปิดบัง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไปอย่างไม่มีสิ้นสุดตราบเท่าที่จะถึงซึ่งนิพพาน คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาปรากฏข้อความเกี่ยวกับเรื่องราวการเวียนว่ายตายเกิดของบุคคลทุกระดับ แสดงให้เห็นว่าคนทำดีแล้วจะได้รับผลดีคือความสุข ถ้าทำชั่วก็จะได้ผลคือความทุกข์ หากจะกล่าวถึงบุคคลในพระพุทธศาสนาตั้งแต่พระพุทธเจ้าจนถึงพระสาวกดังปรากฏเรื่องใน อปทาน พุทธวงศ์ เถรคาถา เถรีคาถา ธรรมบท โดยที่เกี่ยวกับคำสอนเรื่องสังสารวัฏ หรือวัฏฏะ 3 หรือ ไตรวัฏฏ์ มี 1) กิเลสวัฏฏ์ หมายถึงวงจรกิจเลส ประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน 2) กรรมวัฏฏ์ หมายถึง วงจรกรรม ประกอบด้วยสังขารและกรรมภพ 3) วิปากวัฏฏ์ หมายถึง วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปัตติภพ ชาติ ชรามรณะ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556, 100) ก็ล้วนแต่เกี่ยวข้องกันกับกระบวนการของสังสารวัฏที่มีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่หลายภพหลายชาติกันมาก จึงสามารถตัดดวงจรรนี้ได้

ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่องสังสารวัฏตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อให้ทราบถึงสาระสำคัญของวงจรรที่เกี่ยวเนื่องและนำมาวิเคราะห์หาหลักธรรมที่เหมาะสมที่จะนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อตัดดวงจรของการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏต่อไป

2. ความหมายและประเภทของสังสารวัฏ

จากคำอธิบายความของพุทธพจน์ที่มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีนักปราชญ์หลายท่านได้อธิบายความหมายเพิ่มเติมพอเป็นแนวทางที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจในความหมายของคำว่าสังสารวัฏได้กว้างขึ้น ซึ่งบางครั้งเราได้ไปศึกษาจากพระไตรปิฎกบางสูตรจะไม่มีคำอธิบายว่าสังสารวัฏหมายความว่าอย่างไร ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่ได้ตรัสรู้ ไม่ได้แทงตลอดอริยสัจ 4 เราด้วย เธอ

ทั้งหลายด้วย จึงแล่นไป ท่องเที่ยวไปยังสังสารวัฏนี้ตลอดกาลนานอย่างนี้ (ส.ม., 19/1698/428) ดังนั้น ผู้วิจัย จึงได้รวบรวมความหมายและคำอธิบายของท่านผู้รู้ไว้ให้พอเข้าใจ ดังนี้

2.1 ความหมายของสังสารวัฏ

สังสารวัฏ หมายถึง วัฏวนแห่งสงสาร คือการท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า และคำว่า วัฏฏะ หมายถึง การวนเวียน การเวียนเกิดเวียนตาย การเวียนว่ายตายเกิด ความเวียนเกิดหรือวนเวียนด้วยอำนาจกิเลส กรรม และวิบาก เช่น กิเลสเกิดขึ้นแล้วทำให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้วย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้วกิเลสก็เกิดอีก แล้วทำกรรม แล้วเสวยผลกรรมหมุนเวียนต่อไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546, 222)

สังสารวัฏ หมายถึง วัฏวนแห่งการเวียนว่ายเกิดเวียนตาย, การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกหรือในภพต่าง ๆ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554, 421)

สังสารวัฏ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด, สงสารวัฏ หรือวัฏสงสาร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, 1202)

สังสารวัฏ หมายถึง การที่สิ่งมีชีวิตเวียนตายเวียนเกิด คือ เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดใหม่ แล้วตายอีก แล้วเกิดใหม่อีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีวันจบสิ้น นี่คือการท่องเที่ยวเป็นวงกลม หรือสังสารวัฏตามความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาทที่เรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวไปก็เพราะการมีชีวิตอยู่เปรียบเสมือนการเดินทาง นับตั้งแต่ปฏิสนธิขึ้นในครรภ์จนกระทั่งออกมาสู่โลกภายนอก ภาวะทางกายและทางจิตของมนุษย์ไม่เคยอยู่กับที่ แต่ก้าวไปข้างหน้าทุกขณะจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตนี้ ก็ผ่านจากภพนี้ไปสู่ภพอื่น เมื่อสิ้นสุดชีวิตในภพอื่นก็ผ่านไปสู่ภพอื่นต่อไป และต่อ ๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด (สุนทร ธี รังษี, 2548, 226-227)

สังสารวัฏ ก็คือการหมุนเวียนเกิดเวียนตายอยู่เป็นวัฏวนของกิเลส กรรม วิบาก คือนับตั้งแต่เราเกิดมาเราก็มาจากผลของความดีความชั่วหรือเป็นตัวบุญบาป เมื่อเราสร้างความดีความชั่วอันเป็นเหตุขึ้นแล้วเราก็ต้องรับผลของความดีความชั่วนั้น แต่จะช้าหรือเร็วสุดแต่อำนาจบุญบาปว่าจะมีความหนักเบาแค่ไหน ผลนั้นแหละจะทำให้เราสร้างกรรมต่อไปอีก เหมือนผู้ที่ได้รับประทานผลมะม่วงแล้วเพราะเมล็ดมะม่วงนั้นขึ้นใหม่ต่อไปฉะนั้น ก็เช่นเมื่อเราสร้างเหตุและรับผลของกรรมอยู่นี้เราย่อมถูกความแก่ชราพยาธินำไปให้ใกล้ความตายเข้าไปทุกที เมื่อเราถึงวาระแห่งความตายความดีความชั่วคือบุญบาปที่เราได้ทำไว้ในชาติหน้านั้นก็เริ่มนำพาให้เราขึ้นไปเกิดแก่เจ็บตายต่อ ๆ ไปอีก วนเวียนกันอยู่โดยทำนองนี้เรื่อยไปจนกว่าเราจะหยุดดวงจรของวัฏสงสารได้

2.2 ประเภทของสังสารวัฏ

สังสารวัฏ ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท สามารถจำแนกประเภทตามภพภูมิได้ 3 ประเภท คือ ภูมิชั้นต่ำ ภูมิชั้นกลาง และภูมิชั้นสูง ภูมิเหล่านี้หมายถึงเอาสถานที่เกิดของสัตว์ทั้งหลายนั่นเอง ซึ่งเป็นวงจรของการเวียนว่ายตายเกิดจะมีการหมุนเวียนไปตามยถากรรม ซึ่งจะได้กล่าวเป็นชั้น ๆ เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ดังนี้

1. เภภูมิวัฏฏสงสาร คือ ภูมิที่อยู่ในระดับต่ำผู้ที่อยู่ในภูมินี้ต้องได้รับความทุกข์ทรมานมาก หรือมีแต่ความทุกข์เท่านั้น การท่องเที่ยวไปในโลกเบื้องต่ำ อันมีความทุกข์ทรมานโดยส่วนเดียว หากความเจริญมิได้มีอยู่ 4 ภูมิ หรือที่เรียกว่า อบายภูมิ คือ 1) นิรยภูมิ 2) ปิตติวิสัยภูมิ 3) อสุรกายภูมิ 4) ตีรจฉานภูมิ (ช.อิติ., 25/273/281)

2. มัชฌิมวัฏฏสงสาร คือ ภูมิชั้นกลาง อยู่ในระดับดี ผู้ที่เกิดในภูมินี้จึงมีความสุขตั้ง แต่มีความทุกข์บ้าง หรือมีความสุขพอประมาณจนถึงความสุขมาก จึงประกอบด้วยภูมิต่าง ๆ มากมาย เรียงจากต่ำไปหาสูง

ดังนี้ 1. มนุสสภูมิ คือ โลกมนุษย์ 2. จาตุมหาราชิกภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา 3. ดาวดึงสภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นดาวดึงส์ 4. ยามาภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นยามา 5. ตุสิตาภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นดุสิต 6. นิมมานรดีภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นนิมมานรดี 7. พรนิมิตตสวรรค์ภูมิ คือภูมิเทวดาชั้นพรนิมิตตสวรรค์

3. อภิรมวิภูฏสงสาร คือภูมิชั้นสูง เป็นที่อยู่ของพรหมทั้งหลาย ผู้ที่เกิดในภูมินี้จะมีความสุขอย่างประณีต แต่ก็ยังมีทุกข์เจือปนอยู่บ้าง อภิรมวิภูฏสงสาร ประกอบไปด้วยภูมิต่าง ๆ เรียงภูมิชั้นต่ำไปหาภูมิชั้นสูงคือ พรหมปาริสาชชา บุโรหิตา มหาพรหมมา ปริตตภา อัมปมาณาภา อาภัสสรา ปริตตสุภา อัมปมาณสุภา สุภิกินหา เวหิพลลา อสัณฐิสัตตา อวิหา อตัมปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฐฐา และอรุพพรหมผู้ได้บรรลุมานสมาบัติที่ละเอียดกว่ารูปพรหม 4 ภูมิ คือ อากาसानัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ และเนวสัณญานาสนัญญาตนะ (พระพรหมโมลี, 2540, 534)

คำสอนเรื่องภพภูมิในสังสารวัฏมิใช่ประโยชน์ต่อการเข้าถึงความสิ้นทุกข์อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เพราะการรับรู้ที่เราเคยเวียนเกิดและตายมาอย่างยาวนานในสังสารวัฏที่ไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลายย่อมทำให้เกิดความเบื่อหน่ายและมุ่งสู่ความหลุดพ้น อย่างไรก็ตาม เราจะเห็นว่า ความรู้เกี่ยวกับสังสารวัฏนี้ได้รับการเปิดเผยในเทศนาของพระพุทธเจ้าภายหลังจากที่ทรงบรรลุโพธิญาณแล้ว และพระองค์ได้แสดงธรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้หลายครั้งแก่พระสาวกต่างเวลาและสถานที่ เราจะจะไม่พบข้อความเกี่ยวกับความน่าเบื่อหน่ายของสังสารวัฏที่ปรากฏแก่พระองค์ในช่วงที่ยังทรงใช้ชีวิตอยู่พระราชวัง หรือในช่วงแรกๆ ที่พระองค์ออกผนวชแสวงหาโมกขธรรม เราได้ทราบจากเรื่องเล่าในคัมภีร์ว่า การออกผนวชของพระองค์เกิดจากการที่ทรงพิจารณาเห็นทุกข์ คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายของพระองค์และคนอื่นๆ ในชาตินี้ แต่หากมองการมองเห็นทุกข์ของพระองค์ในเชิงสัมพันธ์กับการบำเพ็ญบารมีมายาวนานเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เราจะเห็นว่า แม้ความเบื่อหน่ายในสังสารวัฏจะยังไม่ปรากฏชัดเจนแก่พระองค์ในตอนแรก แต่การเห็นทุกข์ ความเบื่อหน่ายในทุกข์และความคิดที่ต้องการจะหลุดพ้นไปจากความทุกข์นั้นก็มีเหตุปัจจัยมาจากการบำเพ็ญบารมีอันยาวนานนั้นเช่นกันส่วนความรู้เรื่องสังสารวัฏที่ทรงนำมาตรัสสอนนั้นได้ปรากฏชัดเจนแก่พระองค์ภายหลังการตรัสรู้กล่าวคือ เป็นการหยั่งรู้ผ่านปุพเพนิวาสานุสสติญาณและจุตูปปาตญาณในคืนที่พระองค์ตรัสรู้ (วิ.มหา., 1/12/6) แต่ความรู้แจ้งชัดเรื่องสังสารวัฏอย่างครบถ้วนสมบูรณ์นี้อาจจะเป็นเรื่องใหม่สำหรับพระองค์ ก็ไม่ใช่เป้าหมายที่พระองค์ต้องการให้ พระสาวกเข้าถึง พระองค์แสดงรายละเอียดเรื่องสังสารวัฏไว้มากมายเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่ายในการเวียนว่ายตายเกิดและหลุดพ้นไปจากความทุกข์ในสังสารวัฏในที่สุด กล่าวได้ว่า คำสอนเรื่องภพภูมิและสังสารวัฏไม่ใช่เป้าหมาย แต่สามารถมองว่าเป็นอุบายหรือทางผ่านไปสู่อุดมคติสูงสุดในคำสอนของพระพุทธองค์ คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏ ดังนั้น ความรู้เรื่องภพภูมิและสังสารวัฏ จึงไม่ใช่สาเหตุที่ทำให้เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกจากพระราชวังไปผนวช เพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ และไม่ใช่วัตถุประสงค์อันเป็นแก่นคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ประสงค์จะนำพระสาวกไปให้ถึงแต่อย่างใด

3. แนวคิดเรื่องสังสารวัฏตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

ตามทัศนะทางพุทธปรัชญาก็มีกล่าวถึงสังสารวัฏ เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอยู่หลาย พระสูตรด้วยกัน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสเน้นย้ำว่าสัตว์ทั้งหลายถูกอวิชชาปิดกั้นและถูกตัณหาผูกไว้ให้ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ อันไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลาย ดังข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาคิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไปสัตว์เหล่านั้นก็เสวยความทุกข์ เสวยความลำบาก ได้รับความพินาศเต็มป้าช้าเป็นเวลายาวนาน เปรียบเหมือนท่อนไม้ที่บุคคลโยนขึ้นไปบนอากาศ บางคราวตกลงทางโคน บางคราวก็ตกลงทางขวาง บางคราวก็ตกลงทางปลาย อุปมานี้ฉันใดอุปไมยก็ฉันนั้น สัตว์ทั้งหลายผู้ถูกอวิชชาคิดขวางถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไปบางคราวจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น บางคราวก็จากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไรเพราะว่า สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาคิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป สัตว์เหล่านั้นก็เสวยความทุกข์ เสวยความลำบาก ได้รับความพินาศเต็มป้าช้าเป็นเวลายาวนาน ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละจึงควรเพียรหน่าย ควรคลายกำหนด ควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง (ส.นิ., 16/132/223)

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เราได้ทราบแนวคิดเรื่องสังสารวัฏ ซึ่งแสดงนัยของการหมุนวนภายในกระแสของการเกิดและการตายแห่งสัตว์ทั้งหลาย แนวคิดดังกล่าวประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้

3.1 สังสารวัฏไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลาย

สภาพที่สังสารวัฏไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลายนี้ มีความหมายว่า ไม่สามารถกำหนดรู้กรอบเวลาที่แน่นอน อันเป็นจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดทั้งของสังสารวัฏและสัตว์ทั้งหลาย ที่เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ ในพระสูตรพระพุทธองค์เคยอธิบายเกี่ยวกับสังสารวัฏอันไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลาย โดยการเปรียบเทียบกับ การนำหญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ ที่มีอยู่ในชมพูทวีปทั้งหมดมาทำเป็นมัด ๆ ละ 4 นิ้ว และสมมติให้แต่ละมัดนั้นเป็นมารดาของเรา เป็นมารดาของมารดาของเราเช่นนี้เรื่อยไป ในที่สุดแล้วจะพบว่า หญ้า ท่อนไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ ที่มีอยู่ในชมพูทวีปทั้งหมดที่เรานำมาใช้สมมติแทนมารดาของเราในภพชาติต่าง ๆ ที่เราเคยเกิดมาในสังสารวัฏนั้นหมดไปก่อนที่จะนับจำนวนของผู้ที่เคยเกิดเป็นมารดาและมารดาของมารดาของเราได้ครบถ้วนหรือทรงเปรียบเทียบกับการนำดินทั้งหมดมาปั้น โดยสมมติให้เป็นบิดา บิดาของมารดา ซึ่งในที่สุดก็จะเห็นว่าแผ่นดินนี้หมดไปก่อนที่จะนับบิดา เป็นต้น ได้ครบถ้วน (ส.นิ., 16/125/216-217)

ในอีกพระสูตรหนึ่ง ได้เปรียบเทียบว่า น้ำตาที่หลังไหลของเหล่าสัตว์ ผู้วนเวียนท่องเที่ยวไปพากันร้องไห้ คร่ำครวญ เวลาประสบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ หรือพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจ โดยกาลยาวนานในสังสารวัฏนี้นั้น มีปริมาณมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 โดยทรงให้เหตุผลอันน่าสลดว่าเธอทั้งหลาย ได้ประสบความตายของมารดามาช้านาน น้ำตาที่หลังไหลของเธอทั้งหลายผู้ประสบความตายของมารดา คร่ำครวญร้องไห้อยู่ เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจนี้แหละมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 ไม่มากกว่าเลย เธอทั้งหลายได้ประสบความตายของบิดา ของพี่ชายน้องชาย ของพี่สาวน้องสาว ของบุตร ของธิดา ความเสื่อมของญาติความเสื่อมแห่งภคชะ ความเสื่อมเพราะโรครมาช้านาน น้ำตาที่หลังไหลของเธอทั้งหลาย ผู้ประสบความเสื่อม เพราะโรค คร่ำครวญร้องไห้อยู่ เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจนี้แหละมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 ไม่มากกว่าเลย ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ (ส.นิ., 16/126/217-218)

3.2 สังสารวัฏมีอวิชชาและตัณหาเป็นตัวขับเคลื่อน

แนวคิดเรื่องสังสารวัฏไม่ได้แสดงการเกิดและตายของสัตว์ทั้งหลายไว้โดยปราศจากเหตุปัจจัยแต่ยังระบุถึงอวิชชาและตัณหาว่าเป็นสาเหตุของการหมุนวนในกระแสของการเกิดและตาย สังสารวัฏของสัตว์ทั้งหลายจึงถูกขับเคลื่อนโดยอวิชชาและตัณหาดำเนินเรื่อยไปโดยไม่มีจุดตั้งต้นและจุดสิ้นสุดซึ่งหมายความว่าสังสารวัฏเป็นเรื่องของสัตว์ที่ถูกครอบงำโดยอวิชชาและตัณหา สัตว์ทั้งหลายจะอยู่ในกระแสของการเกิดและ

ตายนี้ต่อไปตราบเท่าที่วิชาและต้นหายังไม่ถูกทำลายให้หมดสิ้นไปในพระสูตรหลายแห่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเน้นย้ำกับพระสาวกว่าความไม่รู้ (อวิชชา) อริยสัจ 4 คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นเหตุทำให้พระองค์และพระสาวกต้องท่องเที่ยวเร่ร่อนในสังสารวัฏตลอดกาลยาวนาน (ที.ม., 10/155/99)

3.3 สังสารวัฏมีการเคลื่อนไปมาระหว่างภพหนึ่งสู่อีกภพหนึ่ง

สิ่งทั้งหลายในสังสารวัฏตกอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลง ไม่หยุดนิ่งคงที่ สัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายในสังสารวัฏโดยมีอวิชชาและต้นหาคอยขับเคลื่อนไม่ได้ตั้งมั่นอยู่ในภพใดภพหนึ่งอย่างเที่ยงแท้ เพราะการดำรงอยู่ของสัตว์ทั้งหลาย นอกจากจะถูกจำกัดโดยกำหนดเวลาในภพนั้น ๆ แล้วยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่อาจส่งผลให้ชีวิตในภพ ๆ นั้นต้องสิ้นสุดลง การเป็นสภาพที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ทำให้ภพภูมิของสัตว์เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ สังสารวัฏประกอบด้วยภพที่เป็นสุคติ เช่น การเกิดเป็นมนุษย์ หรือการเกิดเป็นเทวดา และภพที่เป็นทุคติ เช่น การเกิดในนรก หรือ การเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน การเกิดในภพเหล่านี้เป็นไปตามกฎแห่งกรรมและถูกจำกัดด้วยเวลาเมื่ออายุขัยของสัตว์ในภพใดภพหนึ่งสิ้นสุดลง กรรมที่สัตว์นั้นได้ทำไว้ จะหนุนส่งให้มีการเกิดในภพใดภพหนึ่งที่เหมาะสมต่อไป ดังข้อความพุทธพจน์ข้างต้นว่า สัตว์ทั้งหลาย วนเวียนท่องเที่ยวไปบางคราวจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น บางคราวก็จากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตของสัตว์ผู้ยังมีอวิชชาและต้นหาไม่ได้จบสิ้นลงที่ความตาย เชื้อแห่งอวิชชาและต้นหานั้นจะนำสัตว์นั้นไปสู่การถือปฏิสนธิในภพอื่น ๆ ต่อไปตามสมควรแก่กรรม (พระไพฑูริย์ ธีรศุทธิ, 2561, 13)

3.4 วงจรของสังสารวัฏ

สังสารวัฏ คือการท่องเที่ยวไปเป็นวงกลม ได้แก่ เกิดแล้วตายแล้วเกิดใหม่แล้วตายอีกแล้วเกิดใหม่อีกวนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีวันจบสิ้น ด้วยอำนาจของโลภะ โทสะ โมหะเป็นเหตุ และตั้งพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องขวางกั้น มีต้นหาเป็นเครื่องประกอบไว้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ที่สุดเบื้องต้นไม่ปรากฏ (ส.น., 16/129/215) มี 3 ประการ คือ กิเลส กรรม วิบาก

1) กิเลส เป็นธรรมชาติฝ่ายอกุศลที่มี โลภะ โทสะ โมหะ ประกอบกับจิต มีอยู่ในสันดานของบุคลุชนทุกคน ทำให้จิตเสื่อมทราม ชักจูงให้ทำความชั่วต่าง ๆ มีวิเคราะห์ว่า กิเลสเนติ อุปตาเปเนติติ กิเลสา ธรรมชาติไดย่อมทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ธรรมชาตินั้นชื่อว่ากิเลส (ขุ.อ., 44/363) และยังมีอนุสัยกิเลสที่ละเอียดกว่าซ่อนเร้นอยู่เป็นประจำในสันดานของบุคคล ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏทางทวารใดเลย ต่อเมื่อมีอารมณ์มากระทบ อนุสัยกิเลสที่นอนนิ่งอยู่นั้นก็จะแปรสภาพเป็นปริยภูฐานกิเลส เกิดความยินดีในร้ายต่ออารมณ์นั้นและถ้าปริยภูฐานกิเลสนั้นมีกำลังมากขึ้นก็จะแปรสภาพเป็นวิติกมกิเลส เกิดเป็นกิเลสอย่างหยาบปรากฏขึ้นเป็นการกระทำที่แสดงออกทางกายและวาจา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551, 233)

2) กรรม เป็นการกระทำของบุคคลที่ยังมีกิเลสต้นหา ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ต้นหาทำคนให้เกิดอีก จิตของคนนั้นย่อมพลาญไป เวียนว่ายในวัฏฏสงสาร กรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าของสัตว์ (ส.ส., 15/55/69) สัตว์ทั้งปวงจักต้องตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักเป็นไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือ ผู้ทำบาปจักไปนรกส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์ ฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดีสะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้า เพราะบุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า (ส.ส., 15/133/166) กรรมตามนัยแห่งอรรถกถาท่านแบ่งออกเป็นกรรม 12 คือ 1.ชนกรรม 2.อุปถัมภ์กรรม 3.อุปปีฬกรรม 4.อุปฆาตกรรม 5.ครุกรรม 6.อาสันนกรรม 7.อาจิณณกรรม หรือพหุลกรรม 8.กตัตตกรรม 9.ทิวฐธรรมเวทนิยกรรม 10.อุปปัชเวทนิยกรรม 11.อปราปริยเวทนิยกรรม 12.อโหสิกรรม คือ กรรมที่เลิกให้ผลไปโดยปริยาย (ขุ.ป.อ., 69/420-421)

3) วิวาท คือ ผลแห่งกรรม ผลโดยตรงของกรรม ผลดีผลร้ายที่เกิดแก่ตน คือ เกิดขึ้นในกระแสสืบต่อแห่งชีวิตของตน (ชีวิตสันตติ) อันเป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่วที่ตนทำไว้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550, 369) คือผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เพราะกรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่วเสมอ ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างต้นมะม่วงให้ผลเป็นมะม่วง ต้นขนุนให้ผลเป็นขนุน เป็นไปตามชนิด (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2557, 17-18)

เรื่องกรรมและผลของกรรมที่เป็นภาษาคนคืออย่างที่เป็นลัทธิคือศีลธรรม เป็นปรัชญาซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อมองเห็นไม่ชัด ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธศาสนาที่แท้ ส่วนเรื่องกรรมและผลของกรรมที่เป็นภาษาธรรมหรือเรียกว่าในรูปของวิทยาศาสตร์ ต้องเป็นเรื่องที่มองเห็นด้วยตาใน ด้วยธรรมจักขุ เป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่าต้องแยกเรื่องกรรมที่ฝากไว้กับความเชื่อ เพื่อสอนศีลธรรมนั้นเป็นพวกหนึ่ง คือพวกที่ไม่อาจจะทำให้เป็นวิทยาศาสตร์ได้ เพราะอ้างเอาเวลาหลังจากตายแล้วเป็นเรื่องสำคัญแล้วก็มีตัวมีตนเป็นผู้ทำ มีเราเป็นผู้ทำกรรม มีเราเป็นผู้ได้รับผลของกรรม นี่ภาษาคนภาษาศีลธรรมต้องเป็นอย่างนี้ คือต้องมีตัวคนมีตัวฉันผู้ทำ ผู้รับผลของการทำ แล้วก็รับกันจริงจังก็ต่อเมื่อตายแล้วในชาติหน้า นี้เรียกว่าเรื่องกรรมชนิดที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ และไม่ใช้พุทธศาสนา เพราะว่าศาสนาอื่นเขาก็สอนกันอยู่แล้วอย่างนั้น (พุทธทาสภิกขุ, 2557, 12) สิ่งที่เราทำทั้งหมดมันสร้าง ศักยภาพ คือความสามารถที่จะเป็น ที่จะรับผลกรรม เราจะดีจะชั่ว จะสุขจะทุกข์ในอนาคต มันมีศักยภาพอยู่ในตัวเรา แต่ไม่ได้หมายความว่ามันจะมี ความเป็นจริงไม่ใช่หมายความว่าเราจะต้องเป็นไปตามนั้น เรามีศักยภาพแต่ไม่ได้หมายความว่าศักยภาพจะเป็นจริงเสมอไป มะม่วงที่เราปลูกมันมีศักยภาพที่จะออกลูกเป็นมะม่วง แต่ถ้าต้นมะม่วงตายก่อนหรือเราตัดมันทิ้ง ศักยภาพก็ไม่กลายเป็นผลมะม่วง (พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2556, 7)

คำสอนเรื่องสังสารวัฏนี้พบได้ทั่วไปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ผูกโยงกับภพและกาลเวลาอันยาวนาน โดยมีวิชา ตัณหา อุปาทานเป็นเครื่องผูกมัด อนึ่งคำสอนเรื่องสังสารวัฏในพระพุทธศาสนามีคำเรียกอยู่หลายคำเช่น วัฏฏะ 3 คือองค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องของภวจักร หรือ สังสารจักร สังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกทั้งหลาย วนเวียนอยู่ในวัฏฏะที่ไม่รู้จบสิ้น จึงมีความสำคัญกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และสัตว์โลกทั้งหลาย สังสารวัฏคือหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับกิเลส กรรม วิวาทเป็นสมุฏฐานในการทำดีทำชั่วทั้งในอดีต ปัจจุบัน อนาคต เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ผู้ที่ต้องการจะพ้นจากสังสารวัฏ จึงต้องพัฒนาตัวเองให้พ้นจากกฎเกณฑ์ดังกล่าว ด้วยการดำเนินชีวิตด้วยการรู้ร้อยสัจ 4 นั้นเอง

4. กระบวนการตัดวงจรของสังสารวัฏ

แม้พระพุทธเจ้าจะได้แสดงเรื่องสังสารวัฏผ่านพระสูตรจำนวนไม่น้อยในพระไตรปิฎกแต่พระสูตรที่แสดงเรื่องราวความเป็นไปแห่งสังสารวัฏนั้นมักจบลงที่พุทธพจน์ว่า เพราะสงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาปิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป อุปมานี้ฉันใดอุปไมยก็ฉันนั้น เธอทั้งหลายเสวยความทุกข์ได้รับความลำบากได้รับความพินาศเต็มป้าช้า เป็นเวลายาวนานภิกษุทั้งหลายเพราะเหตุนี้แหละจึงควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด ควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง (ส.น., 16/124/216) ผู้วิจัยได้แสดงการตัดวงจรของสังสารวัฏ ไว้ 3 วิธี ดังนี้

4.1 การตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักไตรสิกขา

หลักศีล คือ ศีล 5 เป็นข้อห้ามในลำดับเบื้องต้น เมื่อมนุษย์รักษาศีลธรรมะ 5 ประการแล้ว โลกหรือสังคมก็จะสงบสุขขององค์ประกอบของศีล 5 คือ 1.เว้นจากการฆ่าสัตว์ 2.เว้นจากการลักทรัพย์ 3.เว้นจากประพฤติดู

ในกาม 4. เว้นจากการพูดปด 5. เว้นจากการดื่มสุรา และเมรัย (อง.ปญจก., 22/145/242) ฉะนั้น ศีล 5 เป็นพื้นฐานขั้นต้นของมนุษย์ ส่วนศีล 8 ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล 10 ของสามเณร ศีล 227 ของภิกษุ และศีล 311 ของภิกษุณี เป็นสิ่งที่เราควรปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเพื่อที่จะตัดวงจรแห่งสังสารวัฏต่อไป

หลักสมาธิ คือ จิตที่อบรมด้วยสมาธิ ย่อมหลุดพ้น จากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ โดยมี ศีลเป็นพื้นฐานรองรับสมาธิ ถ้าไม่มีศีลสมาธิก็เกิดไม่ได้ จุดมุ่งหมายของสมาธิในระดับโลกุตระคือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริงสามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏได้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์กล่าวถึงความสำคัญของสมาธิตั้งเป็นพระคาถาไว้ว่า ภิกษุเป็นคณผู้มีปัญญาดำรงอยู่ในศีลแล้วมีความเพียร มีความเฉลียวฉลาด เมื่อได้เจริญจิต (สมาธิ) และปัญญา (วิปัสสนา) แล้วจะสามารถละสังสารวัฏนี้ได้ (สมเด็จพระพุทธาจารย์, (อาจาสภมหาเถระ), 2554, 1)

หลักปัญญา คือ ความรอบรู้ในกองสังขาร ดังพระพุทธพจน์ว่า ปราชญ์ผู้รู้ทั้งหลาย กล่าวว่า ชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาประเสริฐสุด (ขุ.ส., 25/12/10) ฉะนั้น ปัญญาจึงจัดว่า เป็นธรรมะที่สำคัญที่ควรพัฒนาให้เจริญขึ้นในใจ ที่มีความสำคัญมากสำหรับการคิดดี และสำหรับการทำความดี อันจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชีวิตมีอยู่ 2 ระดับคือ 1.ระดับโลกียปัญญา เป็นปัญญาที่เกี่ยวกับทางโลก 2.ระดับโลกุตระปัญญา เป็นปัญญาที่เหนือจากโลก เป็นปัญญาที่พ้นวิสัยของโลก เป็นปัญญาที่ประกอบด้วย โลกุตระมรรค คือ มรรค ผล นิพพาน (อภิ.สง., 34/911/344) มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ สามารถตัดวงจรสังสารวัฏได้ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป

4.2 การตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ

หลักทุกข์ มีความสำคัญต่อการตัดวงจรแห่งสังสารวัฏ ดังพระพุทธพจน์ว่า เมื่อไม่รู้แจ้งแทงตลอดทุกขสมุทัยในอริยสัจ 4 จึงต้องเที่ยวเร่ร่อนไปตามกาลยาวนานอย่างนี้ แต่เมื่อได้รู้แจ้งแทงตลอดทุกขสมุทัยในอริยสัจ 4 เหล่านี้แล้ว ถอนตัณหาซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์และเกิดภพได้แล้ว ภพก็จะสิ้นไป ภพใหม่ก็จะไม่มีอีก (ส.ม., 19/1091/605-606)

หลักทุกขสมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ มีสภาพในความที่ทำให้เป็นไป 4 ประการคือ 1.มีการบำรุงให้ทุกข์เกิดขึ้นหรือเจริญขึ้นมากมาย 2.ย่อมชักนำมาซึ่งทุกข์ให้ตั้งอยู่ยืดยาว 3.ย่อมประกอบหรือร้อยรัดไว้ มีให้ทุกข์พันไปได้ 4.ย่อมเป็นสภาพที่กังวล ขัดขวางไว้มิให้พ้นจากทุกข์ (ขุ.ป.อ., 50/26) มีความสำคัญต่อการตัดวงจรของสังสารวัฏที่ทำให้ไม่ต้องเกิดกิเลส กรรม และเสวยวิบากต่อไป

หลักนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละทิ้ง ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา (วิ.ม., 4/14/22) มีสภาพที่ทำให้เป็นไป 4 ประการคือ 1.เป็นธรรมที่ออกจากทุกข์ทั้งปวง 2.เป็นธรรมที่สังตจากกิเลสและทุกข์ 3.เป็นธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง 4.เป็นธรรมที่ไม่มี ความตาย ส่วนสภาวะธรรมในนิโรธอริยสัจ ได้แก่ พระนิพพาน เพราะเป็นธรรมที่ดับทุกข์และดับเหตุแห่งทุกข์ ท่านเรียกพระนิพพานว่า ทุกขนิโรธอริยสัจ เพราะโดยใจความว่าเป็นธรรมที่ดับทุกข์ได้จริงอย่างประเสริฐ สามารถตัดวงจรของสังสารวัฏได้เด็ดขาด

หลักมรรค คือ ข้อปฏิบัติที่จะทำให้เข้าถึงความดับทุกข์ตามอริยมรรคมีองค์ 8 ประกอบด้วย 1. สัมมาทิฐิ 2. สัมมาสังกัปปะ 3. สัมมาวาจา 4. สัมมากัมมันตะ 5. สัมมาอาชีวะ 6. สัมมาวายามะ 7. สัมมาสติ 8. สัมมาสมาธิ (วิ.ม., 4/14/22) เป็นหนทาง หรือเป็นเครื่องมือที่จะดำเนินไปให้ถึงนิพพาน คือธรรมที่

ดับทุกข์ได้จริง มรรคมงคล 8 นี้ ท่านจึงเรียกว่า นิโรธคามินีปฏิปทา เป็นข้อปฏิบัติที่จะทำให้เข้าถึงความดับทุกข์สามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏได้จริง

4.3 การตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักการเจริญกรรมฐาน

สมถกรรมฐาน ใช้อารมณ์บัญญัติการเจริญสมถกรรมฐานเพื่อให้เกิดสมาธิ มี 3 ชั้นคือ 1) บริกรรมภาวนา เป็นภาวนาขั้นเตรียมการกำหนดอารมณ์กรรมฐาน 2) อุปจารภาวนา เป็นภาวนาขั้นจวนเจียน คือ เกิดอุปจารสมาธิ 3) อัปปนาภาวนา เป็นภาวนาขั้นแน่นแน่ คือ เกิดอัปปนาสมาธิเข้าถึงฌาน เป็นวิธีฝึกจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์อยู่ 40 อย่าง แบ่งออกเป็น 7 หมวดคือ กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสสติ 10 พรหมวิหาร 4 อรูปฌาน 4 อาหारे ปฏิกุศลสัญญา และจตุธาตวัญฐาน (สมเด็จพระพุทธอาจารย์(อาจ อาสภมหาเถระ), 2554, 617) การปฏิบัติสมถกรรมฐานนั้นไม่สามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏได้ทั้งหมดก็จริง แต่สามารถบรรเทาเพื่อให้ไม่ไปสร้างกิเลสกรรม และวิบากต่อไป

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นกรรมฐานเป็นอุบายเรื่องปัญญา มีอารมณ์เป็นปรมาัตถ์ เพราะการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส เพราะพระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุพระนิพพาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546, 305) เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสามารถตัดวงจรสังสารวัฏ คือ กิเลส กรรม วิบาก บรรลุ มรรค ผล นิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

5. บทสรุป

สังสารวัฏ คือ วงวนแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ด้วยวงจรของกิเลส กรรม วิบาก มีองค์ประกอบ 3 ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยไม่ปรากฏเบื้องต้นและเบื้องปลาย ไม่สามารถกำหนดรู้กรอบเวลาที่แน่นอน อันเป็นจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดทั้งของสังสารวัฏและสัตว์ทั้งหลาย โดยมีวิชาและตัณหาเป็นสาเหตุของการหมุนวนในกระแสของการเกิดและตาย สัตว์ทั้งหลายจึงถูกขับเคลื่อนโดยวิชาและตัณหาดำเนินเรื่อยไป อยู่ในกระแสของการเกิดและตายนี้ต่อไปตราบเท่าที่วิชาและตัณหาจะถูกทำลายให้หมดสิ้นไป วงจรของสังสารวัฏมีความสัมพันธ์ที่แยกออกจากกันไม่ได้กับหลักคำสอนเรื่อง มรรค ผล และ นิพพาน รวมเรียกว่าโลกุตตรธรรม 9 เพราะชีวิตของมนุษย์มีลักษณะเป็นวงจร คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามอำนาจแห่งกรรมเท่านั้น จะเห็นว่ากรรมและสังสารวัฏมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน สังสารวัฏคือ การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกทั้งหลาย ที่ต้องวนเวียนอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในพุทธปรัชญาเถรวาทเรียกสิ่งที่เวียนว่ายตายเกิดนี้ว่า จิต

ส่วนการตัดวงจรของสังสารวัฏนั้นตัดได้ 3 วิธี คือ 1) การตัดด้วยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา 2) การตัดวงจรของสังสารวัฏตามหลักอริยสัจ 4 คือ ตามหลักทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และ 3) การตัดวงจรของสังสารวัฏด้วยการเจริญกรรมฐาน 2 อย่าง คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน ตามแนวแห่งโพธิปักขิยธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสามารถตัดวงจรแห่งสังสารวัฏบรรลุพระอรหันต์แล้วนิพพานไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป

บรรณานุกรม

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 24. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2556). **ปลดปล่อยชีวิตพิชิตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซน ปริ้นติ้ง.
- พระพรหมโมลี. (2540). **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิตรสยาม.
- พระไพฑูริย์ ธีรสโร. (2561). **ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2557). **กรรมเห็น ๆ เป็นวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท ตาตาพับลิเคชั่น จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. เล่มที่ 1, 4, 10, 15, 16, 19, 22, 25, 34. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด 91 เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย**. เล่มที่ 44, 50, 69. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน, (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2557). **หลักกรรมในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาภ อภิสมฺมาเถระ). (2554). **แปลและเรียบเรียง. คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด.
- สุนทร ธีรังสี. (2548). **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.